

Adroddiad Ymchwiliad Craffu Ysgolion Uwchradd Categori 3 Gwynedd

Aelodau'r Ymchwiliad

Y Cynghorwyr:

Paul Rowlinson (Cadeirydd)

Cai Larsen

Beth Lawton

Huw Rowlands

Rhys Tudur

Swyddogion

Bethan Adams (Swyddog Arweiniol)

Rhodri Jones (Swyddog Cefnogol)

Dyddiad: Medi 2023

CYNNWYS

Rhagair y Cadeirydd	3
1. Argymhellion	4
2. Pwrpas yr Ymchwiliad Craffu	6
3. Cefndir	7
4. Methodoleg	8
5. Y Dystiolaeth a ystyriwyd	11
6. Prif ganfyddiadau	12
7. Argymhellion	15
Data a Thargedau	15
Polisi Iaith	17
Hyrwyddo Buddion Addysg Gymraeg	20
Y Coleg Cymraeg Cenedlaethol	21
Hwyrddyfodiaid	22
Ethos yr Ysgolion a Gweithgareddau	25
Cymdeithasol	
Adeiladu Gweithlu Dwyieithog	28
Gweithredu gan Ysgolion	29
Adnoddau Cymraeg	31
GwE	33
8. Casgliad	34
Cydnabyddiaeth	35
Atodiadau:	36
Atodiad 1 Briff yr Ymchwiliad	
Atodiad 2 Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg Gwynedd 2022-32	
Atodiad 3 Polisi Iaith Enghreifftiol	
Atodiad 4 Data Cefndir Ysgolion yr Ymchwiliad 2023	
Atodiad 5 Data darpariaeth cyfrwng Gymraeg yr ysgolion	
Atodiad 6 Cwestiynau i'r Ysgolion	

RHAGAIR Y CADEIRYDD

Yr iaith Gymraeg yw un o drysorau Gwynedd ac addysg yw un o'r ffyrdd pwysicaf i sicrhau ei bod yn cael ei throsglwyddo o genhedlaeth i genhedlaeth. Mae'n allweddol bwysig, felly, bod ein hysgolion yn gweithredu i drwytho ein pobl ifanc yn yr iaith, i roi sgiliau ieithyddol cadarn iddynt a chreu ethos sy'n hybu defnydd o'r iaith yn yr ysgol a thu hwnt.

Mae diddordeb mawr mewn addysg Gymraeg ymhlith aelodau Pwyllgor Craffu Addysg ac Economi Cyngor Gwynedd, a chynghorwyr eraill. Rydym yn falch o'r gwaith arloesol a wneir yn ysgolion Gwynedd a'r ymroddiad amlwg i addysg cyfrwng Gymraeg sydd gan yr Awdurdod Addysg a'r staff yn ein hysgolion. Rydym yn nodi hefyd Gynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg (CSGA), sy'n cynnwys targedau ar gyfer cynyddu nifer y dysgwyr sy'n dilyn eu haddysg trwy gyfrwng y Gymraeg, a hynny yn unol ag uchelgais Llywodraeth Cymru i gyrraedd miliwn o siaradwyr. Serch hynny, mae rhai pryderon yn codi: y cwmp a amlygwyd gan y cyfrifiad yn nifer y siaradwyr Gymraeg yn y sir, yn enwedig ymhlith y rhai oed ysgol; effeithiau'r pandemig ar bobl ifanc a'r tarfu ar eu haddysg a phryder efallai na fydd y targedau a'r dyheadau yn y CSGA yn cael eu cyflawni.

Mae'r ymchwiliad craffu hwn yn edrych ar y sector uwchradd, a'r 12 ysgol (allan o 14) sydd wedi'u dynodi yn Gategori 3, yn ôl system categoreiddio ieithyddol newydd Llywodraeth Cymru. Dewiswyd tair o'r rhain, Ysgolion Dyffryn Nantlle, Eifionydd a Godre'r Berwyn. Anfonwyd holiaduron i'r ysgolion hyn, craffwyd ar eu dogfennaeth a chynhaliwyd cyfarfodydd â swyddogion o'r Adran Addysg, cyn ymweld â'r ysgolion a siarad â'r penaethiaid a staff, disgyblion a llywodraethwyr.

Yn ystod yr ymchwiliad adnabuwyd llawer o bethau calonogol yn ogystal â materion sy'n codi pryder ac yn rhwystro'r nod o gynyddu'r niferoedd sy'n derbyn addysg Gymraeg. Rydym wedi cynnwys argymhellion ac awgrymiadau yn yr adroddiad, gan ganolbwyntio ar faterion y mae'r Adran Addysg yn gallu eu cyflawni ond hefyd yn rhoi sylw i faterion lle gall cyrff eraill weithredu ac lle dylai Cyngor Gwynedd geisio dwyn perswâd arnynt.

Hoffwn ddiolch o galon i bawb yn yr ysgolion sydd wedi rhoi o'u hamser i'n croesawu a siarad â ni yn agored a huawdl am eu profiadau addysgol; i'r Aelod Cabinet a'r swyddogion yn yr Adran Addysg, i'r swyddogion Cefnogaeth Gorfforaethol am eu cymorth gyda'r gwaith ac i'm cyd-aelodau.

Y Cynghorydd Paul Rowlinson
Cadeirydd yr Ymchwiliad

1. Argymhellion

1. Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud ceisiadau blynyddol i'r ysgolion am ddata cyfrwng iaith eu darpariaeth ac yn gwirio'r sefyllfa.
2. Bod yr Awdurdod Addysg yn rhoi targedau penodol i gynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg ar gyfer pob ysgol uwchradd, sydd yn gydnaws â'r targedau sirol, gan fonitro cyflawniad.
3. Bod yr Awdurdod Addysg yn gofyn eto i CBAC gyhoeddi bob blwyddyn faint o ymgeiswyr sydd yn cwblhau papurau arholiad drwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg ar gyfer pob pwnc. Dylid cyhoeddi'r ffigyrau ar lefelau cenedlaethol a sirol a rhoi ffigyrau ysgolion unigol i'r ysgolion hynny.
4. Bod yr Awdurdod Addysg yn addasu'r Polisi Iaith enghreifftiol ar gyfer ysgolion gan roi mwy o bwyslais ar y Gymraeg a'i wneud yn gliriach o ran beth a olygir wrth "ddwyieithrwydd".
5. Bod yr Awdurdod Addysg yn amlinellu'n ddiamwys ei safbwynt o ran delio ag apeliadau i geisiadau a wrthodwyd gan ysgolion i newid cyfrwng y dysgu i'r Saesneg ar gyfer dysgwyr penodol.
6. Bod yr Awdurdod Addysg yn datblygu ac yn cynyddu'r cydweithio â'r ddwy ysgol Categori 3T mewn modd fydd yn cyflymu eu taith i fod yn ysgolion Categori 3.
7. Bod yr Awdurdod Addysg mewn partneriaeth ag ysgolion yn dod o hyd i ffyrdd newydd o hyrwyddo'r budd o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg.
8. Bod yr Awdurdod Addysg yn cryfhau'r bartneriaeth â'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol gan roi pwyslais ar ddangos i bobl ifanc a rhieni bod amrediad eang o gyrsgiau cyfrwng Cymraeg mewn addysg uwch ac addysg bellach.
9. Dylai'r Awdurdod roi mwy o ganllawiau/hyfforddiant ar sut i addysgu hwyrddyfodiaid nad oes ganddynt Gymraeg na Saesneg. Dylai'r Awdurdod Addysg hefyd ystyried defnyddio enghreifftiau o lwyddiannau dysgwyr gan hyrwyddo manteision addysg cyfrwng Cymraeg. Yn yr un modd, dylid cyfathrebu'r manteision i hwyrddyfodiaid o fynychu Canolfan Iaith gan adrodd ar brofiad dysgwyr penodol a chyfleu persbectif eu rhieni er mwyn arddangos i rieni eraill y budd i'w plant o fynychu Canolfan Iaith.
10. Bod yr Awdurdod Addysg yn cryfhau'r ddarpariaeth / cefnogaeth ieithyddol i hwyrddyfodiaid sydd yn ymuno ym mlwyddyn 10 neu 11.
11. Bod yr Awdurdod Addysg yn cydweithio â sefydliadau eraill a Menter Iaith Gwynedd er mwyn cynyddu'r ddarpariaeth o weithgareddau cymdeithasol cyfrwng Cymraeg i bobl ifanc.
12. Dylai'r Awdurdod Addysg hyrwyddo'r cynnig gan Lywodraeth Cymru i ddarparu gwersi Cymraeg am ddim ar gyfer athrawon sydd yn dymuno datblygu eu sgiliau Cymraeg.

13. Bod yr Awdurdod Addysg yn hyrwyddo'r cyfleoedd/buddion yn deillio o ddysgu yn y sir er mwyn denu mwy o athrawon cyfrwng Cymraeg i weithio yng Ngwynedd. Dylai hefyd gefnogi'r ymdrechion i gynyddu nifer yr athrawon dwyieithog sydd ar gael i Gymru gyfan.
14. Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud cais bod Uwch Dimau Rheoli Ysgolion Uwchradd yn rhoi sylw penodol i'w darpariaeth cyfrwng Cymraeg gan ei roi ar raglenni cyfarfodydd yn rheolaidd.
15. Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud cais i'r Fforwm Penaethiaid Uwchradd bod darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn eitem ar raglen cyfarfodydd y Fforwm o leiaf un waith y flwyddyn.
16. Dylai Llywodraeth Cymru fynd i'r afael â'r diffyg adnoddau astudio yn y Gymraeg yn enwedig ar-lein.
17. Bod yr Awdurdod Addysg yn cynnal trafodaethau gyda GwE yng nghyswllt cefnogaeth ar faterion penodol/unigryw i'r Sir.

2. Pwrpas yr Ymchwiliad Craffu

- 2.1** Bu i aelodau'r Pwyllgor Craffu Addysg ac Economi adnabod bod angen rhoi sylw i'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn Ysgolion Uwchradd y Sir. Rydym yn ymfalchïo yn y gwaith arloesol sydd i'w weld yn ysgolion Gwynedd a'r ymroddiad sydd gan yr Awdurdod Addysg a'r staff yn yr ysgolion i ddatblygu a chyflwyno addysg trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg (CSGA) yn gosod targedau ar gyfer cynyddu nifer y dysgwyr sy'n astudio trwy gyfrwng y Gymraeg. Pwrpas yr ymchwiliad yw edrych ar y ddarpariaeth bresennol, ystyried beth allai rwystro'r Awdurdod rhag cyflawni'r targedau a gwneud argymhellion.
- 2.2** Yng nghyfarfod anffurfiol y Pwyllgor ar 8 Rhagfyr 2022, ystyriwyd brîff drafft ar gyfer yr ymchwiliad craffu. Croesawodd aelodau'r Pwyllgor y bwriad i gynnal ymchwiliad ac i wneud hynny mewn modd adeiladol gan wneud argymhellion buddiol yn seiliedig ar dystiolaeth.
- 2.3** Mae gan y Fforwm Craffu (cyfarfod cadeiryddion ac is-gadeiryddion craffu), rôl i gynghori ar flaenoriaethu ymchwiliadau craffu a hynny yng nghyd-destun yr adnoddau sydd ar gael. Yng nghyfarfod y Fforwm ar 11 Ionawr 2023, rhoddwyd ystyriaeth i'r brîff drafft ac fe flaenoriaethwyd yr ymchwiliad.
- 2.4** Mabwysiadwyd brîff yr ymchwiliad yng nghyfarfod y Pwyllgor Craffu Addysg ac Economi ar 2 Chwefror 2023. Y prif gwestiwn yr oedd yr ymchwiliad yn edrych arno yw:
- 'Beth yw'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ein hysgolion uwchradd a pha gynlluniau sydd mewn lle i gynyddu'r ddarpariaeth yng Nghyfnod Allweddol 3, Cyfnod Allweddol 4 a Chyfnod Allweddol 5 yng Ngwynedd?'
- 2.5** Mae brîff yr ymchwiliad i'w weld yn **Atodiad 1**. Mae 12 o'r 14 ysgol uwchradd yn y sir wedi'u categoreiddio yn gategori 3, gyda'r ddwy arall yn gategori 3T, hynny yw 3 Trosiannol sef ysgolion nad ydynt eto yn bodloni meini prawf categori 3 ond sydd yn y broses drosiannol gyda chynlluniau i gyrraedd y categori hwnnw maes o law. Mae'r ymchwiliad hwn yn ystyried yr ysgolion categori 3 yn unig.

3. Cefndir

- 3.1** Egwyddor gyffredinol sydd wedi ei nodi o ran cyfrwng addysg yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg Gwynedd 2022-32 yw:

“Disgwylir i holl ysgolion y sir weithredu mewn modd sydd yn cyfrannu at nodau ac amcanion Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg, i gynyddu a gwella'r cynllunio ar gyfer darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg.”

Mae'r Cynllun Strategol wedi ei gynnwys fel **Atodiad 2**.

- 3.2** Un o'r deilliannau a nodir yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg yw:

“Mwy o ddysgwyr yn astudio ar gyfer cymwysterau Cymraeg (fel pwnc) a phynciau drwy gyfrwng y Gymraeg.”

- 3.3** Mae Polisi Iaith enghreifftiol wedi ei lunio gan yr Awdurdod Addysg gydag ysgolion yn ei addasu er defnydd yn yr ysgolion. Cyfrifoldeb Cyrff Llywodraethwyr ysgolion yw mabwysiadu Polisi Iaith ar gyfer eu hysgol. Gweler y Polisi Iaith enghreifftiol yn **Atodiad 3**.

4. Methodoleg

4.1 Roedd yr ymchwiliad yn ystyried gweithrediad Polisi Iaith Addysg yr Awdurdod mewn tair ysgol uwchradd categori 3 (1 ysgol o Arfon, Dwyfor a Meirionnydd). Penderfynwyd yn dilyn awgrym yr Adran Addysg edrych ar yr ysgolion canlynol ar sail y ffaith y byddai modd cynnwys ystyriaethau ôl-16 mewn 2 allan o'r 3 ysgol, sef

- Ysgol Dyffryn Nantlle
- Ysgol Eifionydd
- Ysgol Godre'r Berwyn

4.2 Cynhaliwyd pedwar cyfarfod o'r Ymchwiliad rhwng Mawrth 2023 a Gorffennaf 2023 lle bu holl aelodau'r ymchwiliad yn bresennol. Cynhaliwyd yn ogystal ymweliad â'r tair ysgol. Bu'r cyfarfodydd a'r ymweliadau yn fodd i aelodau'r ymchwiliad gasglu tystiolaeth a thrafodwyd y canfyddiadau ac argymhellion.

4.3 Yn y cyfarfod cyntaf, ymgyfarwyddwyd â'r brîff a gosodwyd y cyd-destun cyffredinol a chyd-destun yr ysgolion unigol. Ystyriwyd y Polisi Iaith Enghreifftiol ar gyfer ysgolion a chyflwynwyd gwybodaeth/data cefndirol am sefyllfa'r ysgolion dan sylw gan Bennaeth Cyfundrefn Addysg Drochi Gwynedd. Mae'r data i'w weld yn **Atodiad 4**.

4.4 Penderfynwyd yn y cyfarfod:

- Cysylltu â'r ysgolion er mwyn derbyn copi o'u Polisi Iaith a Chynlluniau Datblygu.
- Trefnu cyfarfod rhithiol arall er mwyn llunio cwestiynau i sicrhau bod yr holl ysgolion yn derbyn yr un cwestiynau. Ni fyddai holiadur yn cael ei yrru allan i'r ysgolion ond byddai rhai o'r cwestiynau a luniwyd yn cael eu rhannu cyn yr ymweliad er mwyn sicrhau bod atebion ar gael wrth ymweld.
- Darganfod pryd y byddai'n hwylus i aelodau'r ymchwiliad ymweld â'r ysgolion am ddiwrnod cyfan / rhan helaeth o ddiwrnod.
- Ymweld â'r ysgolion wyneb yn wyneb er mwyn cael ymdeimlad o'r awyrgylch a holi unigolion.
- Bod trafodaethau yn digwydd gyda'r unigolion sydd wedi cael eu rhestru yn y brîff, ynghyd â Swyddog Tracio Gallu Ieithyddol (os yn berthnasol) a Phennaeth yr Adran Gymraeg yn yr ysgolion.

- 4.5** Yn y cyfarfod dilynol, rhoddwyd ystyriaeth i'r data cefndirol a gyflwynwyd yn y cyfarfod blaenorol ynghyd â data yng nghyswllt darpariaeth cyfrwng Gymraeg yr ysgolion. Roedd y data ychwanegol yn dangos sefyllfa darpariaeth cyfrwng Gymraeg yr ysgolion ar draws y Cyfnodau Allweddol gan gynnwys data yng nghyswllt pynciau galwedigaethol. Gweler y data yn **Atodiad 5**.
- 4.6** Ystyriwyd Polisi Iaith a Chynlluniau Datblygu Ysgol y tair ysgol dan sylw cyn symud ymlaen i lunio cwestiynau drafft ar gyfer y gwahanol garfanau yn yr ysgolion a chytuno ar ddyddiadau i gynnal yr ymweliadau â'r ysgolion a pha aelodau fyddai'n mynychu.
- 4.7** Yn dilyn y cyfarfod, mireiniwyd y cwestiynau drafft a phenderfynwyd pa gwestiynau y dylid eu hanfon ymlaen llaw at yr ysgolion. Cafwyd sgwrs ddilynol i sicrhau y byddai'r cwestiynau yn galluogi'r aelodau i gael y wybodaeth angenrheidiol er mwyn cyflawni yn unol â briff yr ymchwiliad. Copi o'r cwestiynau yn **Atodiad 6**.
- 4.8** Ymwelwyd â'r ysgolion ar y dyddiadau isod gyda'r aelodau a'r swyddogion a nodir yn bresennol:

Ysgol	Dyddiad	Yn bresennol
Ysgol Godre'r Berwyn	5 Mehefin 2023	Y Cyngorwyr Paul Rowlinson (Cadeirydd), Cai Larsen, Huw Rowlands a Rhys Tudur Bethan Adams, Swyddog Arweiniol yr Ymchwiliad
Ysgol Dyffryn Nantlle	9 Mehefin 2023	Y Cyngorwyr Paul Rowlinson (Cadeirydd), Cai Larsen, Huw Rowlands a Rhys Tudur Bethan Adams, Swyddog Arweiniol yr Ymchwiliad

Ysgol Eifionydd	15 Mehefin 2023	Y Cynghorwyr Paul Rowlinson (Cadeirydd), Beth Lawton a Rhys Tudur Llywela Haf Owain, Uwch Ymgynghorydd Iaith a Chraffu
-----------------	-----------------	--

- 4.9** Manylir ar yr unigolion a gyfrannodd i'r trafodaethau yn ystod yr ymweliadau o dan y pennawd nesaf 'Y Dystiolaeth a ystyriwyd' ar dudalen 11. Mae aelodau'r ymchwiliad yn gwerthfawrogi ac yn diolch am yr amser a roddwyd iddynt a'r wybodaeth a dderbyniwyd.
- 4.10** Cynhaliwyd cyfarfod o'r ymchwiliad i drafod yr ymatebion i'r cwestiynau a anfonwyd ymlaen llaw a'r ymweliadau. Trafodwyd argraffiadau'r aelodau a oedd ddim yn bresennol ar gyfer ymwiliad o'r sylwadau/ymatebion a dderbyniwyd.
- 4.11** Cafwyd trafodaeth yn ogystal ar ganfyddiadau ac argymhellion drafft yn deillio o waith yr ymchwiliad.
- 4.12** Cyn dod i gasgliad o ran cynnwys terfynol yr adroddiad drafft, cynhaliwyd cyfarfod gyda'r Aelod Cabinet Addysg a swyddogion o'r Adran Addysg.

5. Y dystiolaeth a ystyriwyd

5.1 Bu i'r Grŵp Ymchwiliad Craffu ystyried dystiolaeth:

- Drwy dderbyn **cyflwyniad gan swyddogion o'r Adran Addysg ar y cyd-destun cyffredinol, y Polisi Iaith Enghreifftiol a chyd-destun yr ysgolion unigol.**
- Drwy **roi sylw i ddata cefndirol am yr ysgolion** ynghyd â **data yng nghyswllt y ddarpariaeth cyfrwng Gymraeg yn yr ysgolion.**
- Drwy **edrych ar Bolisiâu Iaith a Chynlluniau Datblygu Ysgol** ysgolion yr ymchwiliad.
- **Ymweld â'r ysgolion i drafod a chynnal grwpiau ffocws.** Trafodaeth wedi ei chynnal gyda'r canlynol:

Ysgol Godre'r Berwyn Pennaeth, Pennaeth y Chweched Dosbarth a dysgwyr o flwyddyn 9 a 10.

Ysgol Dyffryn Nantlle Pennaeth, Pennaeth Cynorthwyol, Arweinydd Cwricwlwm, Prif Ddisgyblion, Disgyblion o'r Chweched Dosbarth ac aelodau o'r Fforwm Iaith ynghyd â Staff/Llywodraethwyr sy'n rhieni.

Ysgol Eifionydd Pennaeth, Cydlynnydd Iaith a Llythrennedd, Cadeirydd ac Is-gadeirydd Fforwm Iaith, Aelodau o'r Cyngor Ysgol a dysgwyr oedd wedi mynychu canolfan iaith.

- Drwy **dderbyn ymateb ysgrifenedig i gwestiynau a anfonwyd ymlaen llaw** gan ddwy ysgol.

6. Prif ganfyddiadau

- 6.1** Roedd y wybodaeth/data a dderbyniwyd am ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg ysgolion yr ymchwiliad yn galonogol. Gwelir yn Atodiad 4 bod 97.6% o'r dysgwyr CA3 yn y tair ysgol yn dilyn 80% neu fwy o'u cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg a bod 87% yn astudio o leiaf 5 pwnc heblaw Cymraeg drwy gyfrwng y Gymraeg. Gwelwyd yn glir ymrwymiad yr ysgolion dan sylw i annog dysgwyr i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg ac i weithredu yn unol â'u Polisi Iaith. Mae Polisi Iaith ysgolion uwchradd Gwynedd yn ganolog i'r ddarpariaeth yn yr ysgolion.
- 6.2** Dros y blynyddoedd diwethaf, yn dilyn y cyfnod clo, gwelodd yr ysgolion gynnydd yn y nifer o geisiadau i newid cyfrwng iaith y dysgu i'r Saesneg ar gyfer dysgwyr penodol. Gwelwyd tuedd i nifer y ceisiadau gynyddu wrth fynd i fyny'r blynyddoedd. Nodwyd bod rhai rhieni yn camddehongli'r Polisi Iaith, gan gredu bod y term "dwyieithog" yn golygu rhoi pwyslais cyfartal ar y ddwy iaith o ran cyfrwng dysgu.
- 6.3** Mae'r tair ysgol yn ceisio sicrhau bod pob disgybl yn astudio pob pwnc ac yn sefyll pob arholiad yn Gymraeg. Pan dderbynnir ceisiadau i astudio trwy'r Saesneg, mae'r ysgolion yn gwrthod neu'n ceisio perswadio'r rhieni i newid eu meddwl. Dywedodd un ysgol ei bod yn gorfod mynd gyda dymuniad y rhiant; gellid cyfleu ystyriaethau i ddadlau dros fanteision dysgu trwy gyfrwng y Gymraeg ond ni ellid gorfodi. Datganwyd pryder o ran agor y llifddorau wrth ganiatáu ceisiadau. Cadarnhaodd yr Adran Addysg nad yw hyn yn wir. Mae'r Polisi Iaith yn caniatáu i ysgolion fynnu bod dysgwyr yn astudio trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae angen gwneud y Polisi yn gliriach ar y mater hwn.
- 6.4** Mae Covid-19 wedi cael effaith ar sgiliau iaith a lleferydd dysgwyr. Dylid ystyried hyn wrth asesu cynnydd yn erbyn targedau Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg.
- 6.5** Gyda dyfodiad y Cwricwlwm i Gymru, nid yw'n eglur sut y bydd cyrhaeddiad dysgwyr yn cael ei fesur. Nodwyd yn ystod trafodaethau bod rhai ysgolion cynradd yn dal i ddefnyddio lefelau o dan y cyn-gwricwlwm gan ei fod yn ffon mesur y gellir ei ddefnyddio. Mynegwyd ei fod yn haws perswadio rhieni bod eu plant yn parhau i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg pan ddefnyddir gwybodaeth o ran lefelau. Mae angen ystyried sut y mesurir cyrhaeddiad dysgwyr yn y Gymraeg gyda'r Cwricwlwm i Gymru.

- 6.6** Cydnabyddir bod sefydlu Fforwm Iaith yn yr ysgolion yn gam cadarnhaol i gynnwys llais y dysgwyr. Yn un o'r ysgolion, dysgwyr ym mlwyddyn 11 sydd yn gyfrifol am y Fforwm Iaith. Nodwyd mai prif nod y Fforwm yw trefnu a chynnal gweithgareddau sydd yn annog disgyblion i siarad Cymraeg. Mae cael dysgwyr i gymryd perchnogaeth o drefnu gweithgareddau a hybu'r iaith yn rhywbeth i'w groesawu'n fawr.
- 6.7** Roedd yn bryder bod gan un ysgol oedd â thros 75% o aelwydydd Cymraeg ganran uwch yn nodi eu bod yn hyderus yn y Saesneg o'i gymharu â'r ganran oedd yn hyderus yn y Gymraeg.
- 6.8** Wrth lunio argymhellion, mae'r ymchwiliad yn nodi rhai materion sydd o fewn rheolaeth yr Awdurdod Addysg a materion eraill lle mae angen i'r Awdurdod Addysg geisio dwyn perswâd ar sefydliadau eraill.

6.9 Materion o fewn rheolaeth yr Awdurdod Addysg

- Yr angen i ddiffinio addysg ddwyieithog yn gliriach yn y Polisi Iaith – mae diffyg eglurder yn creu problemau cyfathrebu efo rhieni. Mae rhai yn dehongli dwyieithrwydd i olygu bod hawl i gael pwyslais cyfartal ar y ddwy iaith o ran cyfrwng dysgu.
- Y gefnogaeth a roddir gan yr Awdurdod Addysg i'r ysgolion pan fo her i'r Polisi Iaith yn ogystal â'r ansicrwydd sydd gan yr ysgol ynghylch eu hawliau.
- Yr angen i roi targedau penodol ar gyfer cynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Gymraeg i bob ysgol, targedau sydd yn gydnaws â'r targedau sirol. Fel arall, dim ond rhifau ar bapur yw'r targedau sirol, heb gynllun i'w cyrraedd.
- Yr angen i gryfhau'r bartneriaeth â'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol gan roi pwyslais ar ddangos i bobl ifanc a rhieni bod amrediad eang o gyrsiau cyfrwng Cymraeg mewn addysg uwch.
- Y dylid gofyn i Uwch Dimau Rheoli yr ysgolion roi sylw i'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg gan ei rhoi ar agendau cyfarfodydd yn rheolaidd.
- Annog cydweithio / safonau cyffredin rhwng ysgolion.
- Gan nad yw dysgwyr yn mynychu canolfannau iaith ar ôl blwyddyn 9 mae'n dod â mwy o Saesneg i gyfrwng llafar dysgu'r blynyddoedd hynny.

- Bod angen ystyried ffyrdd o addasu'r berthynas gyda GwE – yn arbennig felly mewn perthynas â chael mwy o sgôp i osod disgwyliadau sir benodol ar y consortiwm.
- Dylid ystyried y berthynas rhwng Anghenion Dysgu Ychwanegol ac astudio yn y Saesneg.
- Gweithio yn fwy dwys efo ysgolion penodol i gynnig mwy o addysg cyfrwng Cymraeg.
- Y dylid cywain, coladu a monitro ystadegau yn fwy trylwyr a chyson.

6.10 Materion lle mae dylanwad yr Awdurdod Addysg yn fwy cyfyng

- Canfyddiadau ESTYN o ran y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg.
- Diffyg cyrsiau addysg uwch yn y Gymraeg.
- Diffyg / cost adnoddau cyfrwng Cymraeg.
- Penderfyniadau bwrdd llywodraethu rhai ysgolion.
- Dysgwyr eisiau mynd i brifysgolion yn Lloegr.
- Dim digon o adnoddau ar-lein yn y Gymraeg.
- Darparwyr allanol ddim yn defnyddio'r Gymraeg. Nifer o gyrsiau a ddarperir ganddynt ar gael yn y Saesneg yn unig.
- Dymuniadau rhai rhieni.

7. Argymhellion

Gwynedd yw'r sir fwyaf blaenllaw yng Nghymru o ran addysg Gymraeg. Er mwyn parhau ar y siwrnai, mae'r Ymchwiliad wedi adnabod argymhellion er mwyn cynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ysgolion uwchradd Gwynedd. Manylir isod ar y canfyddiadau yn seiliedig ar y dystiolaeth a dderbyniwyd yn ystod yr ymchwiliad sydd wedi arwain at lunio'r argymhellion.

Data a Thargedau

Hoffai'r tîm weld data cadarn lle mae modd gweld faint o addysg a gyflwynir drwy gyfrwng y Gymraeg er mwyn galluogi'r Awdurdod i fesur cynnydd. Derbyniwyd data cyfrwng iaith darpariaeth yr ysgolion penodol. Fel y nodwyd ym mharagraff 6.1 uchod, roedd y data a dderbyniwyd am ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg ysgolion yr ymchwiliad yn galonogol ond nododd un Pennaeth mai dim ond yn ddiweddar y cychwynnodd yr awdurdod gasglu'r data.

Pwysleisiodd un Pennaeth yr angen i wirio'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg ar gyfer pob ysgol uwchradd. Gallai'r modd y mae ysgolion yn adrodd/dehongli data fod yn wahanol a ddim yn cyfleu'r wir sefyllfa mewn ffordd gymharol.

Credir drwy gywain, coladu a monitro ystadegau yn fwy trylwyr a chyson y bydd yn annog ysgolion uwchradd i gynyddu eu darpariaeth cyfrwng Cymraeg.

Argymhelliad 1 – Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud ceisiadau blynyddol i'r ysgolion am ddata cyfrwng iaith eu darpariaeth ac yn gwirio'r sefyllfa.

Mae'r ysgolion a oedd yn rhan o'r ymchwiliad yn ymwybodol o'r targedau yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg Gwynedd 2022-32 (CSGA).

Nodwyd nad oedd llawer o fonitro cyn y CSGA presennol. Roedd cais wedi ei wneud am ddata yn y misoedd cyn yr ymchwiliad. Daeth i'r amlwg nad oedd targedau yn cael eu gosod i ysgolion gynyddu'r ddarpariaeth Gymraeg gan yr Awdurdod Addysg na GwE. Nodwyd bod yr Awdurdod Addysg wedi gwneud cais yn ddiweddar i bob ysgol uwchradd gael o leiaf un

flaenoriaeth yn ymwneud â'r Gymraeg yn eu Cynllun Datblygu Ysgol a monitro'r gwaith. Eglurwyd bod yr ysgolion yn ymatebol i geisiadau gan yr Awdurdod Addysg a GwE.

Mynegwyd bod ysgolion yn ymateb i flaenoriaethau Llywodraethwyr yr ysgol yn hytrach na'r Awdurdod Addysg. Mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn y byddai gosod targedau penodol o ran cynyddu'r ddarpariaeth Gymraeg i bob ysgol uwchradd gan fonitro cyflawniad yn fodd o sicrhau cyrraedd y targed sydd wedi ei nodi yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg 2022-32.

Argymhelliad 2 – Bod yr Awdurdod Addysg yn rhoi targedau penodol i gynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg ar gyfer pob ysgol uwchradd, sydd yn gydnaws â'r targedau sirol, gan fonitro cyflawniad.

Un mesur o faint o addysg a ddarperir trwy gyfrwng y Gymraeg yw nifer y dysgwyr sy'n sefyll arholiadau allanol yn Gymraeg. Mewn dwy o'r tair ysgol roedd dysgwyr yn derbyn un papur arholiad yn unig tra bod y llall yn darparu copiâu Cymraeg a Saesneg o'r papurau arholiad i'r dysgwyr. Yn yr ysgol honno byddai rhai dysgwyr a oedd wedi astudio'r pwnc drwy gyfrwng y Gymraeg yn penderfynu cwblhau'r papur Saesneg yn yr arholiad. O'r herwydd nid yw'n bosib cael sicrwydd faint o ddysgwyr sydd yn cwblhau papur arholiad yn Gymraeg.

Ategodd y Pennaeth bod y nifer sydd yn gofyn am bapur arholiad cyfrwng Saesneg wedi cynyddu yn ddiweddar er bod y dysgwyr wedi astudio'r pwnc drwy'r Gymraeg drwy gydol eu cyfnod yn yr ysgol. Yn sgil hyn mae'r ysgol yn gofyn i bawb gadarnhau ar bapur ym mha iaith maent yn dymuno cwblhau'r arholiad er mwyn cadw golwg ar y sefyllfa. Fodd bynnag, nodwyd mai'r unig ffordd y gellir monitro'r gwir sefyllfa yw gofyn i CBAC am ffigyrau niferoedd sydd yn cwblhau papurau arholiad ar gyfer pob pwnc drwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg. Nododd y byddai hyn yn rhoi data caled a chywir o'r wir sefyllfa. Awgrymodd y byddai hyn yn ffordd effeithiol o gael y darlun sirol a chenedlaethol.

Mae aelodau'r ymchwiliad yn cydsynio â'r safbwynt yma ac o'r farn y byddai derbyn data ar y nifer o ddysgwyr sydd yn cwblhau papurau arholiad ar gyfer pob pwnc drwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg gan CBAC yn werthfawr. Nododd yr Awdurdod eu bod wedi gofyn i CBAC am ddata o'r fath ond bod CBAC wedi gwrthod.

Argymhelliad 3 – Bod yr Awdurdod Addysg yn gofyn eto i CBAC gyhoeddi bob blwyddyn faint o ymgeiswyr sydd yn cwblhau papurau arholiad drwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg ar gyfer pob pwnc. Dylid cyhoeddi'r ffigyrau ar lefelau cenedlaethol a sirol a rhoi ffigyrau ysgolion unigol i'r ysgolion hynny.

Polisi Iaith

Darperir Polisi Iaith Addysg enghreifftiol gan yr Awdurdod Addysg ar gyfer ysgolion (Atodiad 3). Nododd un Pennaeth nad oedd yr ysgol yn gallu newid y Polisi Iaith enghreifftiol, dim ond ei addasu i weddu i'r ysgol. I'r gwrthwyneb mewn ysgol arall, nodwyd yn ystod sgwrs gyda staff a rhieni sydd yn llywodraethwyr, bod Polisi Iaith yr ysgol yn cael ei adolygu yn flynyddol ac nad oedd angen ei newid gan ei fod dal yn addas ac yn parhau i adlewyrchu sefyllfa'r ysgol. Roedd y tair ysgol yn ymrwymedig i weithredu yn unol â'u Polisi Iaith.

Mae'r Polisi yn nodi, ar gyfer disgyblion sydd â hyfedredd yn y Gymraeg y "disgwylir y bydd cyfran helaeth o'u cwricwlwm trwy gyfrwng y Gymraeg" (tudalen 4 y polisi) gan nodi mai eu hanghenion ieithyddol yw "addysg ddwyieithog" (tudalen 5 y polisi). Cymraeg felly yw cyfrwng addysg yr ysgolion.

Dros y blynyddoedd diwethaf, fodd bynnag, mae nifer y ceisiadau a gyflwynwyd i'r ysgolion gan rieni i newid y cyfrwng dysgu i Saesneg ar gyfer dysgwyr penodol wedi cynyddu. Cyn y cyfnod clo roedd yr ysgolion yn derbyn un neu ddau o geisiadau i newid cyfrwng y dysgu ond mae'r niferoedd yn uwch ers hynny. Mae hyn yn amlwg yn ei gwneud yn fwy anodd cynyddu'r niferoedd sy'n astudio trwy gyfrwng y Gymraeg ac felly mae'r adran hon yn yr adroddiad yn edrych ar y rhesymau pam nad yw rhai disgyblion a'u rhieni yn awyddus i dderbyn addysg Gymraeg a beth y gellir ei wneud i wrthsefyll y duedd hon.

Derbyniwyd enghreifftiau lle mae'r term 'dwyieithrwydd' yn y Polisi Iaith yn cael ei gamddehongli. Roedd rhai rhieni dan y camagraff bod y polisi yn golygu hawl i ddwyieithrwydd llawn, gyda phwyslais cyfartal ar y ddwy iaith. Nododd un Pennaeth felly nad oedd yn cytuno'n llwyr â'r pwyslais ar ddwyieithrwydd yn y Polisi Iaith enghreifftiol.

Ymhelaethodd y byddai'n fanteisiol gwneud y Polisi Iaith enghreifftiol yn fwy clir ac yn llai amwys. Roedd o'r farn y byddai'n golygu bod pawb yn gwybod beth yw'r sefyllfa o'r cychwyn ac y byddai'n arf o ran siarad gyda rhieni yng nghyswllt newid iaith.

Nodwyd y cyfeirir at y Polisi Iaith wrth annog/cefnogi dysgwyr i barhau i astudio pynciau trwy'r Gymraeg. Eglurwyd bod y Pennaeth neu Bennaeth Blwyddyn yn delio â cheisiadau i newid cyfrwng dysgu pynciau o'r Gymraeg yn hytrach na'r athro/athrawes pwnc yn yr ysgol honno.

O ddata un ysgol oedd â thros 75% yn siarad Cymraeg, nodwyd bod canran uwch o blant yn nodi eu bod yn hyderus yn y Saesneg na'r ganran oedd yn nodi eu bod yn hyderus yn y Gymraeg. Nodir hyn fel mater o bryder a chredir y dylai'r Polisi roi mwy o bwyslais ar y Gymraeg fel y gall plant fod yn gwbl rhugl ynddi.

Mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn bod diffinio addysg ddwyieithog yn gliriach yn y Polisi Iaith enghreifftiol yn angenrheidiol gan fod diffyg eglurder yn creu problemau cyfathrebu gyda rhieni. Gofynnir i'r Awdurdod Addysg ailedrych ar y Polisi Iaith enghreifftiol a'i addasu / gryfhau yn ôl yr angen.

Argymhelliad 4 – Bod yr Awdurdod Addysg yn addasu'r Polisi Iaith enghreifftiol ar gyfer ysgolion gan roi mwy o bwyslais ar y Gymraeg a'i wneud yn gliriach o ran beth a olygir wrth "ddwyieithrwydd".

Yn yr un modd ag y mae angen eglurder o ran y Polisi Iaith, mae angen eglurder a chysondeb yn y modd y delir â chwynion neu apeliadau o ran newid cyfrwng y dysgu i'r Saesneg. Gwelir yr angen i'r Awdurdod Addysg ddarparu canllaw at ddefnydd yr ysgolion gan y byddai arweiniad gan yr Awdurdod o fudd i'r ysgolion. Byddai'n golygu nad oes amwyster os gwneir penderfyniadau ar sail yr un egwyddorion. Wrth weithredu yn gyson ar draws yr ysgolion uwchradd byddai'n rhoi sicrwydd i rieni bod pob cais yn cael ei drin yn deg.

Nodwyd mewn un ysgol bod yr Awdurdod Addysg mewn eithriadau yn penderfynu bod dysgwyr sydd ag anghenion dysgu ychwanegol yn astudio drwy gyfrwng y Saesneg.

Nododd un Pennaeth fod angen i'r Awdurdod Addysg farchnata'r Polisi Iaith enghreifftiol gyda rhieni gan ei bod yn teimlo bod yr ysgol ar ei phen ei hun braidd wrth ddadlau ac egluro'r hyn sydd wedi ei gynnwys yn y Polisi Iaith.

Cyfeiriwyd at gais gan rieni i'w plentyn drosglwyddo i un o'r ysgolion categori 3T. Eglurwyd bod y dysgwr yn rhugl yn y Gymraeg ond gan fod y tad yn ddi-Gymraeg, ei fod o'r farn y byddai'n gallu rhoi mwy o gymorth i'w blentyn. Cafodd y cais ei wrthod gan nad oedd lle yn yr ysgol honno ond mae pryder yn aros y gall dysgwyr wneud cais i drosglwyddo oherwydd y cyfrwng dysgu.

Nodwyd bod yr ysgol yn gorfod mynd gyda dymuniad y rhiant o ran newid y cyfrwng iaith ar gyfer astudio pynciau. Eglurir yr ystyriaethau ond ni ellir gorfodi. Datganwyd pryder o ran agor y llifddorau wrth ganiatáu ceisiadau ynghyd â phryder bod y ceisiadau ar gynnydd ac yn fwy na'r hyn a welwyd tros y blynyddoedd a fu.

Nododd un Pennaeth y byddai o gymorth petai'r Awdurdod Addysg yn cefnogi safbwynt ysgol mewn ffordd fwy hyderus pan dderbynnir ceisiadau i newid iaith y dysgu ar gyfer dysgwyr penodol. Mynegwyd bod y dysgwyr dan sylw yn gallu sefyll arholiad yn Gymraeg. Teimlwyd y byddai'r gefnogaeth i ysgolion yn rhoi hyder iddynt eu bod yn darparu'r atebion cywir yn hytrach na bod y rhieni yn arwain. Dywedodd yr Awdurdod wrth yr ymchwilwyr fod y polisi iaith yn galluogi'r ysgolion i wrthsefyll y ceisiadau hyn ond mae'n glir fod yr ysgolion yn teimlo bod arnynt angen mwy o gefnogaeth.

Argymhelliad 5 – Bod yr Awdurdod Addysg yn amlinellu'n ddiamwys ei safbwynt o ran delio ag apeliadau i geisiadau a wrthodwyd gan ysgolion i newid cyfrwng y dysgu i'r Saesneg ar gyfer dysgwyr penodol.

Nodwyd bod darpariaeth yr ysgolion uwchradd categori 3T (Ysgol Friars ac Ysgol Tywyn) yn her oherwydd bod rhai dysgwyr yn fodlon teithio cryn bellter i'w mynychu oherwydd cyfrwng iaith y ddarpariaeth. Awgrymwyd er mwyn gwireddu gweledigaeth Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg bod angen i'r ysgolion hyn gynyddu'r niferoedd sydd yn astudio drwy gyfrwng y Gymraeg yn flynyddol. Gan fod ysgolion categori 3 eisoes yn darparu addysg Gymraeg i ganran uchel iawn o ddysgwyr, dyma'r unig ffordd o gyrraedd y targedau yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg. Nododd swyddog o'r Adran Addysg fod cynlluniau cadarn yn eu lle i wneud hynny.

Byddai hyn o gymorth i atal dysgwyr rhag eithrio eu hunain o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg drwy symud i ysgol arall.

Argymhelliad 6 – Bod yr Awdurdod Addysg yn datblygu ac yn cynyddu’r cydweithio â’r ddwy ysgol Categori 3T mewn modd fydd yn cyflymu eu taith i fod yn ysgolion Categori 3.

Hyrwyddo Buddion Addysg Gymraeg

Dylid cyfleu i rieni’r buddion o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg a fydd yn golygu bod gan eu plant sgil ychwanegol gyda’r gallu i gyfathrebu mewn dwy iaith, wrth siarad ac ysgrifennu. Fel y nodir ar wefan Llywodraeth Cymru ar y dudalen we ‘Parhau gydag addysg cyfrwng Cymraeg’:

“Dros Gymru mae mwy o gyflogwyr nag erioed o’r blaen yn chwilio am staff gyda sgiliau dwyieithog

Mae dros draean o gyflogwyr yn credu bod sgiliau iaith Gymraeg yn bwysig ar gyfer eu gwasanaeth cwsmer, ac mae dros chwarter cyflogwyr yn credu y byddent yn elwa o gael mwy o sgiliau iaith Gymraeg. Mae sgiliau dwyieithog plant yn datblygu orau wrth gael eu defnyddio bob dydd, ac mae addysg Gymraeg neu ddwyieithog yn rhoi cyfle i blentyn ddatblygu ei sgiliau gan ddod yn fwy rhugl a hyderus.”¹

Wrth siarad â’r disgyblion daeth yn amlwg bod rhai yn dal i gredu rhai credoau negyddol, sef:

- y gred bod gwneud pynciau yn Gymraeg yn anafanteisiol wrth fynd ymlaen i’r brifysgol, yn enwedig pynciau gwyddonol/mathemategol, bod y termau yn wahanol iawn. Mewn gwirionedd, mae llawer o’r termau yr un fath yn y ddwy iaith, gyda sillafiad gwahanol; lle mae gwahaniaethau mae’n hawdd dysgu’r termau yn y ddwy iaith ar yr un pryd
- y gred y gall rhieni di-Gymraeg helpu eu plant os ydynt yn astudio trwy’r Saesneg ond nid trwy’r Gymraeg. Mewn gwirionedd, mae’r broses lle mae’r dysgwr yn egluro testun Cymraeg i’w riant a’i drafod yn Saesneg ac yna yn ateb y cwestiwn yn Gymraeg yn aml yn sicrhau dealltwriaeth a dysgu mwy trwyadl
- y gred ymysg rhai rhieni a phlant bod y Saesneg yn haws na’r Gymraeg yn y gwyddorau (gweler yr adran Adnoddau Cymraeg ar dudalennau 31-33).

¹ Llywodraeth Cymru, Parhau gyda addysg cyfrwng Cymraeg - <https://www.llyw.cymru/cymraeg-addysg/ysgolion/parhau-gyda-addysg-cyfrwng-cymraeg>. Gwelwyd 01.08.2023

Nodwyd bod rhai rhieni yn teimlo'n gryf y dylai eu plant astudio pynciau o TGAU ymlaen drwy'r Saesneg ac yn bygwth symud eu plant o'r ysgol. Mynegwyd bod y sefyllfa yn wahanol pan fo cais i newid iaith yng nghyswllt dysgwyr gydag anghenion ychwanegol.

Eglurodd un ysgol eu bod yn cynnal ffair ar gyfer dysgwyr blwyddyn 9 cyn iddynt ddewis eu pynciau TGAU gan gyfleu yno bwysigrwydd y Gymraeg. Mae hyn yn arfer da a gallai ysgolion ystyried manteisio ar y broses dewis pynciau TGAU fel cyfle i hyrwyddo astudio trwy gyfrwng y Gymraeg.

O ran dewis iaith dysgwyr yn y chweched dosbarth yn un o'r ysgolion, roedd oddeutu dau neu dri dysgwr yn arfer astudio drwy gyfrwng y Saesneg yn y gorffennol ond erbyn hyn mae hanner y dosbarth yn astudio drwy gyfrwng y Saesneg.

Mae'r data a'r wybodaeth a dderbyniwyd mewn trafodaethau fel rhan o'r ymchwiliad yn dangos bod sefyllfa ieithyddol yr ysgolion uwchradd hyn wedi newid dros y blynyddoedd. Nodwyd mewn un ysgol fod 20 o ddysgwyr o gefndir di-Gymraeg ym mlwyddyn 7, er bod plant cynhenid yr ardal yn cadw eu Cymreictod. Datganwyd mewn ysgol arall fod 81% o'r dysgwyr yn siarad Cymraeg yn rhugl gyda chwarter y dysgwyr yn dod o aelwydydd Saesneg. Mae hyn yn adlewyrchu natur ieithyddol yr ardaloedd dan sylw.

Argymhelliad 7 – Bod yr Awdurdod Addysg mewn partneriaeth ag ysgolion yn dod o hyd i ffyrdd newydd o hyrwyddo'r budd o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg.

Y Coleg Cymraeg Cenedlaethol

Holwyd yr ysgolion am eu cyswllt/perthynas â'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol. Nodwyd mewn un ysgol bod y Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn dod i mewn yn achlysurol a dywedodd ysgol arall fod swyddog o'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn dod i'r ysgol unwaith y flwyddyn.

Amlygodd sgwrs gyda thrawstoriad o ddysgwyr bod y ddarpariaeth yn y prifysgolion yn ffactor sydd yn cael effaith ar ddewisiadau o ran dewis iaith astudio yn enwedig yng Nghyfnod Allweddol 5. Mynegwyd oherwydd bod cyrsiau yn Saesneg yn y brifysgol nad oedd

cymaint o bwrpas astudio drwy gyfrwng y Gymraeg. Nodwyd bod trafodaethau yn y chweched dosbarth yn Gymraeg gyda rhai yn cwblhau traethodau yn Saesneg ac eraill yn Gymraeg.

Mae'r ddarpariaeth sydd ar gael yn y colegau a'r prifysgolion yn cael dylanwad ar ddysgwyr gan eu gwneud yn fwy tebygol o ddewis astudio pynciau drwy'r Saesneg. Roedd un dysgwr yn gwneud cwrs Peirianeg lefel 3 yng Ngholeg Menai a chan fod bwrdd arholi Pearsons yn fwy Seisnigaidd roedd yr adnoddau yn Saesneg. Nododd ei fod yn gyfforddus yn astudio yn y Gymraeg ond yn gobeithio dilyn cwrs ym Mhrifysgol Abertawe yn Saesneg a bod ystyriaethau o ran y cyd-destun rhyngwladol.

Esiamplau eraill yw:

- Dysgwr yn astudio pwnc yng Ngholeg Menai ac yn Ysgol Gyfun Llangefni gyda'r ddarpariaeth yn gyfrwng Saesneg. Yr adnoddau a'r cyn bapurau yn Saesneg ond yn bersonol yn fwy cyfforddus yn ei wneud yn Gymraeg.
- Dysgwr yn gwneud cwrs ffotograffiaeth drwy gyfrwng y Saesneg. Darpariaeth Gymraeg ar gael ond anfantais ysgrifennu yn Gymraeg pan na ellir gwneud yn y brifysgol.

Mae angen codi ymwybyddiaeth dysgwyr o'r cyfleoedd sydd ar gael iddynt a'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y prifysgolion. Credir bod rôl allweddol gan y Coleg Cymraeg Cenedlaethol i hyrwyddo buddion addysg uwch ac addysg bellach drwy gyfrwng y Gymraeg a dylanwadu ar brifysgolion i gynyddu eu darpariaeth cyfrwng Cymraeg.

Argymhelliad 8 – Bod yr Awdurdod Addysg yn cryfhau'r bartneriaeth â'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol gan roi pwyslais ar ddangos i bobl ifanc a rhieni bod amrediad eang o gyrsiau cyfrwng Cymraeg mewn addysg uwch ac addysg bellach.

Hwyrddyfodiaid

Credir bod angen yn ogystal cyfleu i rieni mor fuddiol ydyw i'w plant fynychu canolfannau iaith. Holodd aelodau'r ymchwiliad dysgwyr oedd wedi mynychu'r canolfannau iaith ac roeddent yn awyddus i wybod pa effaith a gafwyd wedyn. Mewn un ysgol byddai rhai o'r dysgwyr hyn yn astudio pynciau TGAU / Lefel A yn Gymraeg ac eraill ddim. Nodwyd nad

oeddent yn astudio yn gyfan gwbl yn Gymraeg ond roeddent yn teimlo yn fwy o ran o'r ysgol ac yn teimlo yn gyfforddus i ofyn am gymorth. Roedd ganddynt deimlad mwy o berthyn i'r ysgol ar ôl dysgu Cymraeg. Profiad ysgol arall yw bod y dysgwyr a oedd wedi mynychu canolfan iaith fel arfer yn cwblhau arholiadau yn Saesneg. Mynegwyd bod agweddau cadarnhaol at fynychu canolfan iaith. Roedd y penderfyniad i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg neu beidio yn dibynnu i raddau pryd roeddent wedi cyrraedd yr ysgol a hefyd ar benderfyniad y dysgwr unigol. Er enghraifft gallai brodyr a chwiorydd gyrraedd ar yr un pryd ond dilyn trywydd ieithyddol gwahanol wedyn.

Derbyniwyd cadarnhad gan un ysgol fod pob hwyrdyfodiad yn mynychu canolfan iaith. Eglurwyd bod gwaith perswadio rhieni weithiau y dylai eu plentyn fynychu.

Manylwyd bod dysgwyr sydd wedi mynychu canolfan iaith yn cael cymorth ychwanegol ac fe ddarperir nodiadau dwyieithog iddynt. Nodwyd bod rhai dysgwyr yn ymdopi'n well nag eraill gyda rhai yn dilyn cwrs iaith gyntaf ac eraill yn aros yn yr un dosbarth ond yn dilyn cwrs ail iaith.

Mewn un ysgol, adroddwyd bod nifer o ddisgyblion di-Gymraeg wedi mynychu canolfan iaith ac y rhoddir anogaeth gref iddynt fanteisio ar y cyfle. Pan fo teuluoedd yr hwyrdyfodiad yn ymweld â'r ysgol am y tro cyntaf eglurir iddynt mai'r Gymraeg sydd yn cael ei defnyddio a'i hybu fel prif iaith yr ysgol er bod yr ysgol yn ysgol ddwyieithog. Ymhelaethwyd bod y disgyblion yn dychwelyd o'r ganolfan iaith i'r ysgol yn gallu siarad a deall Cymraeg ond yn aml nad oes ganddynt ddigon o hyder i'w siarad.

Mynegwyd pryder bod rhai disgyblion yn gwrthod y cynnig i fynychu canolfan iaith a bod hynny i weld ar gynnydd. Eglurwyd bod rhai, gan gynnwys Wcrainiaid, wedi penderfynu peidio mynd oherwydd eu bod yno am gyfnod byr ond bod eraill sydd yn bwriadu aros yn yr ardal hefyd yn gwrthod y cynnig. Ategwyd yr hoffid gweld trefn mewn lle sydd yn gorfodi pawb i fynychu'r ganolfan iaith ond nid oes gan yr Awdurdod hawl i wneud hynny.

Nododd y Pennaeth fod y patrwm newydd lle mae'r disgyblion yn mynychu'r ganolfan iaith am bedwar diwrnod yr wythnos ac yn dychwelyd i'w hysgol ar 5ed diwrnod yn gweithio'n dda gan ei fod yn rhoi cyfle i'r disgyblion wneud ffrindiau a chymdeithasu gyda disgyblion eraill yn

yr ysgol. Ymddengys bod y disgyblion sydd yn siarad Saesneg ac iaith arall pan fyddant yn mynychu'r ganolfan iaith yn gweld dysgu Cymraeg yn haws.

Ar ôl dychwelyd i'r ysgol mae'r dysgwyr yn dilyn cwrs ail iaith gyda'r uwch gymhorthydd. Ar rai achlysuron, pan fo staff yn brin, mae'n rhaid i'r dysgwyr ymuno mewn dosbarthiadau eraill ar gyfer dysgwyr mamiaith.

Nododd dysgwyr a fynychodd ganolfan iaith uwchradd nad oeddent yn siarad Cymraeg ar y buarth gyda'u ffrindiau oherwydd diffyg hyder. Serch hynny roeddent yn dweud eu bod yn hynod falch o'r cyfle a gafwyd i ddysgu'r Gymraeg a dysgu am ddiwylliant Cymru. Ymhelaethodd y dysgwyr bod mynychu'r ganolfan drochi wedi eu harfogi i allu dilyn sgwrs a gwers yn yr ysgol a deall beth oedd yn digwydd pan fo eraill yn siarad Cymraeg. Roeddent hefyd yn agored i ddefnyddio mwy o Gymraeg yn y dyfodol.

Mae angen i athrawon ddatblygu sgil arbennig wrth addysgu dosbarth lle bo dysgwyr di-Gymraeg. Cafwyd esiampl yn un o'r ysgolion lle bo dysgwyr o Wcráin heb Gymraeg na Saesneg yn cael eu haddysgu. Manylwyd bod athrawon yn defnyddio *Google Translate* yn y dosbarth i gyfathrebu gyda'r dysgwyr ac i egluro'r gwaith roeddent i'w wneud. Eglurwyd nad oedd cymhorthydd ar gyfer y dysgwyr yma gydag athrawon yn addasu ac yn meithrin sgil anodd. Nodwyd y croesewir pe byddai arfer da mewn sefyllfa o'r fath yn cael ei rannu.

Argymhelliad 9 – Dylai'r Awdurdod roi mwy o ganllawiau/hyfforddiant ar sut i addysgu hwyrddyfodiaid nad oes ganddynt Gymraeg na Saesneg. Dylai'r Awdurdod Addysg hefyd ystyried defnyddio enghreifftiau o lwyddiannau dysgwyr gan hyrwyddo manteision addysg cyfrwng Cymraeg. Yn yr un modd, dylid cyfathrebu'r manteision i hwyrddyfodiaid o fynychu Canolfan Iaith gan adrodd ar brofiad dysgwyr penodol a chyfleu persbectif eu rhieni er mwyn arddangos i rieni eraill y budd i'w plant o fynychu Canolfan Iaith.

Dysgwyr i fyny at flwyddyn 9 yn unig sy'n mynychu canolfannau iaith yng Ngwynedd. Cydnabyddir nad yw'n ymarferol bod hwyrddyfodiad sydd yn ymuno ag ysgol ym mlwyddyn 10 neu 11 yn mynychu Canolfan Iaith am gyfnod wrth astudio ar gyfer TGAU. Serch hynny, mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn bod angen darpariaeth/cefnogaeth ieithyddol i'r

hwyrddyfodiaid hyn ar ryw ffurf. Teimlid bod y diffyg o ran cyflwyno'r Gymraeg iddynt yn golled i'r dysgwyr ac yn eu hatal rhag teimlo eu bod yn perthyn.

Nododd un Pennaeth fod treulio tymor mewn canolfan iaith yn ei gwneud yn haws iddynt gaffael yr iaith. Ymhelaethodd ei bod yn anodd cynnwys dysgwyr Saesneg eu hiaith pan fyddant yn cyrraedd yr ysgol ym mlwyddyn 10 neu 11 a pheri iddynt deimlo'n rhan o'r ysgol.

Manylodd, pan fo dysgwyr di-Gymraeg yn cyrraedd ym mlwyddyn 10 ac 11, ei bod yn anorffod bod newid rhwng y ddwy iaith. Byddai'r athrawon yn gwneud y cyflwyniadau yn Gymraeg ac yna yn siarad â'r dysgwyr dan sylw yn Saesneg. Nodwyd nad oes cymhorthyddion ar gyfer y dysgwyr yma. Mae angen sgil arbennig ar yr athrawon i addasu eu dull dysgu fel hyn.

Nodwyd mewn ysgol arall y dylid ystyried cynnig lle i ddisgyblion uwchradd hyn hefyd yn y canolfannau iaith gan fod rhai'n dymuno dysgu Cymraeg.

Byddai gwybodaeth/sesiwn o ran ymwybyddiaeth iaith ar gyfer hwyrddyfodiaid ym mlynnyddoedd 10 ac 11 yn opsiwn. Drwy fod yn fwy ymwybodol o'r sefyllfa ieithyddol a'r hanes tu ôl i frwydro dros yr iaith Gymraeg gall roi persbectif gwahanol i'r dysgwyr o ran pwysigrwydd yr iaith. Gallai hyn yn ei dro alluogi dysgwyr eraill/athrawon i ymarfer eu cadernid iaith gan gynnwys y dysgwyr penodol mewn sgysiau Cymraeg ac egluro ymhellach os nad yw'r dysgwyr yn deall.

Mae ymdeimlad o berthyn yn holl bwysig. Drwy gryfhau'r ddarpariaeth/cefnogaeth ieithyddol i hwyrddyfodiaid sydd yn ymuno ag ysgol ym mlwyddyn 10 neu 11, gellid gwneud rhywbeth am y cynnydd yn nefnydd y Saesneg yng nghyfrwng llafar dysgu blwyddyn 10 ac uwch.

**Argymhelliad 10 – Bod yr Awdurdod Addysg yn cryfhau'r ddarpariaeth /
cefnogaeth ieithyddol i hwyrddyfodiaid sydd yn ymuno ym mlwyddyn 10 neu
11.**

Ethos yr Ysgolion a Gweithgareddau Cymdeithasol

Mae ethos Cymraeg cryf yn y tair ysgol yr ymwelwyd â hwy, gyda gwasanaethau a gweithgareddau cymdeithasol yn cael eu cynnal yn Gymraeg. Serch hynny, mae'r defnydd o'r

Gymraeg tu allan i'r dosbarth yn amrywio yn fawr rhwng y tair. Gwelwyd mewn un ysgol bod iaith y buarth wedi arfer bod yn gyfan gwbl Gymraeg ond erbyn hyn y clywir llawer o Saesneg. Mae nifer o blant yn newid yn naturiol o un iaith i'r llall. Pryder arall yw'r ffaith bod nifer o rieni, rhai yn gyn-ddisgyblion, yn dewis siarad Saesneg gartref gyda'u plant er eu bod yn medru'r Gymraeg.

Mewn ysgol arall, nodwyd bod iaith y coridorau yn Gymraeg a Saesneg hanner a hanner. Nodwyd yn y drydedd ysgol eu bod yn ffodus iawn yn gymdeithasol, gyda dysgwyr yn cyfathrebu yn Gymraeg gan amlaf ond gyda rhai pocedi yn fwy tueddol i newid i siarad Saesneg. Manylwyd y cynhelir diwrnod sgiliau bob hanner tymor lle ymfalchiir yng Nghymreictod a diwylliant yr ardal. Nodwyd bod y Cwricwlwm i Gymru yn rhoi mwy o bwyslais ar y Gymraeg.

Datganwyd bod gweithgareddau yn fodd mwy naturiol o ddangos y defnydd o'r iaith Gymraeg.

Derbyniwyd tystiolaeth yn un o'r ysgolion eu bod yn cynnig nifer o weithgareddau cymdeithasol yn y Gymraeg. Eglurwyd ei bod yn anoddach ym mlynedd 10 ac 11 oherwydd bod athrawon yn gyndyn o ryddhau dysgwyr ar gyfer gweithgareddau cymdeithasol oherwydd eu bod yn astudio ar gyfer arholiadau. Roedd ymatebion i holiadur llais y dysgwr wedi amlygu bod dysgwyr blwyddyn 11 yn dymuno cael mwy o weithgareddau cymdeithasol.

Awgrymodd rhiant lywodraethwr y byddai cymhathu pobl sydd yn symud i mewn i'r ardal o fudd i gyrraedd nod Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg Gwynedd 2022-32. Ymhelaethwyd bod rhieni yn gallu bod yn *semi-detached* o'r gymuned oherwydd eu bod yn ddi-Gymraeg.

Nodwyd wrth i Hunaniaith symud o'r Cyngor i fod yn Fenter Iaith annibynnol y dylai weithio ar y "stwyff meddal" gan annog unigolion i wneud pethau yn Gymraeg. Pwysleisiwyd yr angen i gynnal mwy o bethau cymdeithasol Cymraeg.

Yn ystod sgwrs gydag aelodau Cyngor Ysgol, cyfeiriwyd at y ffaith bod y Gymraeg a'r Saesneg yn cael eu defnyddio yn y clwb ieuencid a bod tîm pêl-droed Cymru wedi helpu i godi proffil a chefnogi'r Gymraeg. Ymhelaethwyd bod Covid-19 wedi effeithio ar ddefnydd pobl ifanc o'r

Gymraeg yn enwedig o gofio bod y we wedi chwarae rhan allweddol ym mywydau pobl ifanc dros y cyfnod yma.

Amlygodd profiad un dysgwr ym mlwyddyn 10 enghraifft o ddysgu Cymraeg yn gwedd newid bywyd unigolyn. Nododd ei fod wedi agor drws i yrfa ym maes amaethyddiaeth yn ogystal â bywyd cymdeithasol drwy gyfrwng y Gymraeg. Roedd Ffermwyr Ifanc a ffrindiau wedi chwarae rhan allweddol o ran cael cyfle i ddefnyddio Cymraeg a chodi ei hyder. Nododd fod angen mwy o glybiau cyfrwng Cymraeg fel Ffermwyr Ifanc er mwyn sicrhau bod cyfleoedd i bobl ifanc ddefnyddio'r Gymraeg tu allan i'r ysgol.

Nodir yn rhagair y Cadeirydd i adroddiad yr ymchwiliad i'r fframwaith deddfwriaethol sy'n cefnogi darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg gan Bwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon, a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd:

“Mae'n bwysig nodi ... rôl annatod sefydliadau fel yr Urdd a'r Mentrau Iaith o ran cefnogi'r gwaith o ddatblygu a darparu darpariaeth Gymraeg ledled Cymru. Mae eu gwaith, mewn partneriaeth ag awdurdodau lleol ac ysgolion, yn rhoi cyfleoedd i ddisgyblion ddefnyddio'r Gymraeg ar dir yr ysgol ond hefyd y tu allan i'r ystafell ddosbarth trwy chwaraeon a gweithgareddau eraill. Mae sicrhau cefnogaeth barhaus a datblygiad darpariaeth o'r fath yn hanfodol os ydym am gyrraedd targedau Cymraeg 2050.”²

Mae hyrwyddo buddion hirdymor sydd yn deillio o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg yn hynod bwysig ond mae angen hyrwyddo'r buddion tymor byr o ran mwynhau gyda ffrindiau a'r teimlad o berthyn.

Pwysleisir pwysigrwydd sicrhau bod gweithgareddau Cymraeg ar gael yn y gymuned lle mae cyfle i unigolion ddefnyddio'r Gymraeg yn naturiol gan ddefnyddio iaith pob dydd. Gwelir cyfle gyda throsglwyddiad y Gwasanaeth Ieuencid i'r Adran Addysg i gryfhau'r berthynas gyda sefydliadau eraill a Menter Iaith Gwynedd.

² Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon, a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd, Adroddiad ymchwiliad i'r fframwaith deddfwriaethol sy'n cefnogi darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg Mai 2023. (<https://senedd.cymru/media/ahucitff/cr-ld15837-w.pdf>), 6. Gwelwyd 01.08.2023.

Argymhelliad 11 – Bod yr Awdurdod Addysg yn cydweithio â sefydliadau eraill a Menter Iaith Gwynedd er mwyn cynyddu'r ddarpariaeth o weithgareddau cymdeithasol cyfrwng Cymraeg i bobl ifanc.

Adeiladu Gweithlu Dwyieithog

Cyhoeddwyd adroddiad ymchwiliad i'r fframwaith deddfwriaethol sy'n cefnogi darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg gan Bwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon, a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd yn Mai 2023.

Nodwyd yn yr adroddiad:

“Adeiladu gweithlu dwyieithog yw un o'r heriau mwyaf sy'n wynebu Llywodraeth Cymru a'i phartneriaid allweddol. Rydym yn cydnabod bod heriau i recriwtio athrawon, yn y Gymraeg a'r Saesneg, yn gyffredinol. Fodd bynnag, gallai prinder athrawon cyfrwng Cymraeg danseilio Cymraeg 2050 a'r targedau sydd ynddi.”³

Nododd un ysgol eu bod yn ffodus wedi llwyddo i recriwtio athrawon cyfrwng Cymraeg i ddysgu cyrsiau galwedigaethol. Manylwyd bod defnydd o E-sgol, technoleg sy'n galluogi myfyrwyr i ymuno â dosbarthiadau mewn ysgolion eraill trwy gyswllt fideo, yn y chweched dosbarth. Cyfeiriwyd at gwrs seicoleg a ddarparwyd y llynedd drwy gyfrwng y Saesneg gyda'r darlithydd wedi ei lleoli yn Amsterdam.

Ategwyd ei bod yn her recriwtio athrawon gan gynnwys rhai sydd yn siarad Cymraeg.

Fel enghraifft o effaith athrawon sy'n llai hyderus yn y Gymraeg, nododd un dysgwr ei fod yn mwynhau astudio TGAU hanes a phynciau eraill drwy gyfrwng y Gymraeg ond mai ef oedd yr unig un o'r deg dysgwr yn y dosbarth hanes a oedd yn ei wneud drwy gyfrwng y Gymraeg. Dywedodd y Pennaeth fod yr athro dan sylw ar fenthg gan ysgol uwchradd arall ac yn dueddol o ddefnyddio'r Saesneg ond y byddai athro newydd yn ei le erbyn mis Medi 2023.

³ Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon, a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd, Adroddiad ymchwiliad i'r fframwaith deddfwriaethol sy'n cefnogi darpariaeth addysg cyfrwng Cymraeg Mai 2023. (<https://senedd.cymru/media/ahucitff/cr-ld15837-w.pdf>), 54. Gwelwyd 01.08.2023.

Nododd un Pennaeth ei bod eisiau i ddysgwyr ddychwelyd i'r ysgol fel athrawon. Credai y byddai hyn yn rhoi hwb o ran gwerthu i ddysgwyr yn yr ysgol bod swyddi da ar gael lle defnyddir y Gymraeg.

Argymhelliad 12 – Dylai'r Awdurdod Addysg hyrwyddo'r cynnig gan Lywodraeth Cymru i ddarparu gwersi Cymraeg am ddim ar gyfer athrawon sydd yn dymuno datblygu eu sgiliau Cymraeg.

Mae denu athrawon cyfrwng Cymraeg i weithio yng Ngwynedd gan hyrwyddo'r buddion o weithio yn y sir a datblygu sgiliau Cymraeg y gweithlu addysg presennol yn angenrheidiol er mwyn cyrraedd y nod o gael gweithlu addysg hyfedr ddwyieithog. Mae hyn yn gwbl allweddol os ydym am gynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ysgolion uwchradd y sir.

Argymhelliad 13 – Bod yr Awdurdod Addysg yn hyrwyddo'r cyfleoedd/buddion yn deillio o ddysgu yn y sir er mwyn denu mwy o athrawon cyfrwng Cymraeg i weithio yng Ngwynedd. Dylai hefyd gefnogi'r ymdrechion i gynyddu nifer yr athrawon dwyieithog sydd ar gael i Gymru gyfan.

Gweithredu gan Ysgolion

Mae'r Awdurdod Addysg wedi gwneud cais i ysgolion uwchradd y sir gynnwys o leiaf un flaenoriaeth yn y Cynllun Datblygu Ysgol yn ymwneud â'r Gymraeg. Mewn ymateb i'r cais, nododd un Pennaeth eu bod wedi ychwanegu datblygu'r Cyngor Iaith at Gynllun Datblygu'r Ysgol. Rhoddwyd cyflwyniad i athrawon am y disgwyliadau o ran yr iaith Gymraeg. Nodwyd bod gweithgor gyda chynrychiolwyr o wahanol adrannau wedi ei sefydlu i sicrhau bod pawb yn ymateb i'r gofynion.

Cafwyd sicrwydd yn ystod ymweliad ag ysgol bod yr Uwch Dîm Rheoli yn pwysleisio'r Polisi Iaith a'r athrawon yn ymwybodol o'r gofynion.

Mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn, wrth roi sylw penodol i ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yr ysgol yng nghyfarfodydd uwch dîm rheoli pob ysgol uwchradd yn y sir, y byddai'r ffocws penodol a roddir ar y ddarpariaeth o gymorth i sicrhau cynnydd yn y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg.

Argymhelliad 14 – Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud cais bod Uwch Dimau Rheoli Ysgolion Uwchradd yn rhoi sylw penodol i’w darpariaeth cyfrwng Cymraeg gan ei roi ar raglenni cyfarfodydd yn rheolaidd.

Yn yr un modd, credir y dylai’r Fforwm Penaethiaid Uwchradd drafod y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn rheolaidd. Byddai hyn yn gyfle i annog cydweithio a dod i gytundeb ar safonau cyffredin rhwng ysgolion.

Nododd un Pennaeth bod mwy o drafodaethau a chydweithio yn digwydd yn y sector cynradd. Nid oedd cydweithredu ag ysgolion eraill mor effeithiol yn yr uwchradd. Mae pob ysgol ar daith wrth symud i weithredu’r Cwricwlwm i Gymru gyda’r newid o fod yn llai dibynnol ar ddata, dulliau newydd o ddysgu a pharatoi adnoddau newydd. Nodwyd nad oes model ar gyfer darparu’r cwricwlwm ac felly ei bod yn beth da bod arbrofi yn digwydd ond mae cydweithredu yn anodd yn yr uwchradd.

Datganwyd mai ychydig o ddealltwriaeth oedd gan y Pennaeth o ran darpariaeth Cymraeg ysgolion uwchradd eraill. Manylwyd bod cynghreiriau ond mai ysgolion unigol sy’n gorfod edrych i mewn i fater penodol.

Credir y byddai’n gyfle yn ogystal i’r ysgolion rannu ymarfer da, megis cynnal ffair ar gyfer dysgwyr blwyddyn 9 cyn iddynt ddewis eu pynciau TGAU, gan gyfleu pwysigrwydd y Gymraeg; dysgwyr yn cymryd perchnogaeth o drefnu gweithgareddau a hybu’r iaith; a sut i wneud y Gymraeg a’n hunaniaeth yn weledol yn yr ysgolion. Mae aelodau’r ymchwiliad o’r farn bod ymdeimlad o berthyn yn holl bwysig. Roedd yr aelodau yn falch iawn o weld deunyddiau sy’n annog balchder yn y Gymraeg o gwmpas yr ysgolion. Roedd un ysgol wedi gwneud ymdrech arbennig i wneud y Gymraeg a’i hunaniaeth yn gwbl weledol gyda murluniau artistig o enwogion yr ardal ar waliau’r ysgol. Roeddent yn cynnwys cerddi a dyfyniadau a oedd yn codi ymwybyddiaeth o hunaniaeth a hanes yr ardal ac yn werth i’w gweld.

**Argymhelliad 15 – Bod yr Awdurdod Addysg yn gwneud cais i’r Fforwm
Penaethiaid Uwchradd bod darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn eitem ar raglen
cyfarfodydd y Fforwm o leiaf un waith y flwyddyn.**

Y Fforwm Penaethiaid Uwchradd sy’n penderfynu beth i’w drafod yn eu cyfarfodydd ond trwy osod eitem o leiaf unwaith y flwyddyn ar raglen cyfarfod o’r Fforwm, credir y byddai’n gyfle i’r Awdurdod Addysg roi arweiniad ac i’r Penaethiaid rannu syniadau am ffyrdd o gynyddu’r ddarpariaeth Gymraeg mewn ysgolion uwchradd Categori 3T a Chategori 3 fel ei gilydd.

Adnoddau Cymraeg

Mae’n hysbys bod diffyg adnoddau addysgol Cymraeg yn rhwystr mawr rhag datblygu addysg cyfrwng Cymraeg. Daeth i’r amlwg bod y gwyddorau a mathemateg yn bynciau y mae mwy o ddysgwyr yn dewis eu gwneud yn Saesneg yng Nghyfnodau Allweddol 4 a 5. Dywedwyd wrth aelodau’r ymchwiliad bod nifer o ddysgwyr sydd eisiau mynd ymlaen i astudio meddygaeth a milfeddygaeth mewn prifysgol yn dewis astudio’r gwyddorau drwy gyfrwng y Saesneg.

Yn ystod y trafodaethau, datganodd nifer o ddysgwyr eu bod yn ei gweld yn haws astudio pynciau drwy gyfrwng y Gymraeg. Roedd y dysgwyr yn dod o aelwydydd gyda chymysgedd o sefyllfaoedd ieithyddol, aelwydydd gydag un rhiant yn ddi-Gymraeg, dau riant Cymraeg a dau riant di-Gymraeg.

Nodwyd yn yr ysgolion fod iaith y dysgu yn y gwersi yn Gymraeg gydag athrawon yn siarad Saesneg gyda dysgwyr penodol. Datganwyd bod termau arbenigol yn y pynciau gwyddonol yn cael eu dysgu yn ddwyieithog.

Mewn un o’r ysgolion, roedd tua dwsin o ddysgwyr ym mlwyddyn 11 yn astudio’r gwyddorau drwy gyfrwng y Saesneg. Nodwyd nad oedd cymaint o adnoddau Cymraeg ar gael; roedd y ddarpariaeth wedi gwella ond yn dalcen caled o ran y gwyddorau. Nodwyd bod angen cyfieithu’r adnoddau mewn modd sy’n eu gwneud yn ddealladwy i’r dysgwyr.

Nodwyd yn gyffredinol bod digon o adnoddau Cymraeg o ansawdd ar gael ond mewn rhai achlysuron y cyfieithiad ddim mor ddarllenadwy. Amlygwyd pryder rhai dysgwyr/rhieni o ran gwneud gwaith ymchwil yng Nghyfnod Allweddol 5. Eglurwyd bod dysgwyr a oedd yn anelu at

fynychu prifysgolion Grŵp Russell yn cystadlu gydag eraill ac angen paratoi ar gyfer cyfweiliadau yn Saesneg. Roedd yn anodd dwyn perswâd ar ddysgwyr i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg oherwydd hyn.

Tynnwyd sylw at y ffaith nad oedd dim un cwrs gwyddorau ar gael yn gyfan gwbl Gymraeg mewn prifysgol yng Nghymru. Nodwyd mai un uned yn unig sydd ar gael drwy gyfrwng y Gymraeg ym Mhrifysgol Bangor.

Eglurwyd mewn un o'r ysgolion bod nodiadau Cymraeg a Saesneg yn cael eu darparu ar gyfer dysgwyr llai hyderus. Mynegwyd y byddai darparu cyllid i dalu am gyfieithu nodiadau athrawon yn arbed yr athrawon rhag gorfod eu cyfieithu eu hunain.

Wrth ystyried anghenion dysgu ychwanegol, nodwyd bod canfyddiad bod 'geiriau posh' ac 'anodd' yn cael eu defnyddio yn y gwyddorau. Dywedwyd bod mwy o sillafau yn y Gymraeg a bod y brawddegau yn fwy aml gymalog. Felly roedd ar y dysgwyr angen mwy o fedr darllen. Gellid comisiynu ymchwil i arddull y deunyddiau yn y gwyddorau a chyhoeddi argymhellion yn y canllawiau i gyfieithwyr.

Nododd dysgwr ym mlwyddyn 10 o ran dilyn cwrs TGAU hanes ei fod ef yn ei weld yn haws i'w wneud yn Gymraeg ond eraill yn ei gweld yn haws dod o hyd i wybodaeth a'i wneud yn Saesneg. Roedd mwy o adnoddau Saesneg ar gyfer arholiad hanes ar gael ar *BBC Bitesize*.

Mewn ymateb i gwestiwn beth fyddai'n gwneud siaradwyr rhugl yn fwy parod i astudio drwy gyfrwng y Gymraeg, nodwyd y byddai mwy o wybodaeth/adnoddau ar-lein yn Gymraeg o fudd.

Nododd dysgwr fod mwy o ddefnydd o werslyfrau yn y Chweched Dosbarth. Manylwyd bod adnoddau *BBC Bitesize* ddim ar gael yn Gymraeg ar gyfer Lefel A a'u bod yn dilyn maes llafur Lloegr. Cyfeiriwyd at ddiffyg darpariaeth cardiau fflach Cymraeg a bod adnoddau byrddau arholi AQA ac OCR yn Saesneg.

Ategir hyn gan sylwadau a dderbyniwyd mewn sgwrs gyda staff/llywodraethwyr sydd yn rhieni. Nodwyd yr angen i'r deunydd craidd fod ar gael yn Gymraeg. Mae'r deunyddiau sydd ar gael yn un o'r ffactorau wrth ddewis cyfrwng iaith. Tynnwyd sylw at y ffaith fod llyfrau dyniaethau maes llafur y Cwricwlwm i Gymru ond ar gael yn Saesneg ar hyn o bryd er

gwaetha'r addewidion a wnaed. Nodwyd ei bod yn broblem mewn ysgolion eraill ac y dylid rhannu adnoddau o ran cyfieithu.

Roedd un dysgwr yn astudio ei holl bynciau TGAU drwy'r Gymraeg ar wahân i Fywydeg a Chemeg. Ymhelaethodd mai'r rheswm am hyn oedd bod yr adnoddau Saesneg ar-lein yn mynd i fwy o ddyfnder yn y pynciau hyn.

Er mwyn argyhoeddi dysgwyr a rhieni o'r buddion o astudio drwy gyfrwng y Gymraeg a'i wneud yn haws i ddysgwyr, mae angen mynd i'r afael â diffyg adnoddau astudio yn y Gymraeg yn enwedig ar-lein. Mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn ei bod yn angenrheidiol bod Llywodraeth Cymru yn sicrhau lefel briodol o adnoddau Cymraeg trwy ddylanwadu ar ddarparwyr neu gomisiynu mwy o adnoddau Cymraeg.

Argymhelliad 16 – Dylai Llywodraeth Cymru fynd i'r afael â'r diffyg adnoddau astudio yn y Gymraeg yn enwedig ar-lein.

GwE (Gwasanaeth Gwella Ysgolion Rhanbarthol Gogledd Cymru)

Yn ystod y trafodaethau, mynegwyd bod GwE yn darparu ar gyfer rhanbarth y Gogledd. Nid yw'n craffu materion penodol oni bai bod pryder yn eu cylch.

Nododd un Pennaeth fod darpariaeth GwE ar gyfer y rhanbarth yn "*one size fits all*".

Nododd Pennaeth arall fod GwE yn codi'r mater o ran cynyddu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn achlysurol.

Eglurwyd yn ystod trafodaeth mewn un ysgol, pan fo'r Awdurdod Addysg neu GwE yn ymweld, bod arsylwi gwersi a chraffu llyfrau yn dangos y ddarpariaeth Gymraeg yn yr ysgol.

Cyfeiriwyd at dargedau Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg ac awgrymwyd y dylid gofyn i GwE edrych ar faterion anodd/penodol yn ogystal â'r gwaith strategol.

Mae aelodau'r ymchwiliad o'r farn y dylid ystyried ffyrdd o addasu'r berthynas efo GwE. Yn arbennig felly mewn perthynas â chael mwy o sgôp i osod disgwyliadau sir benodol ar y consortiwm.

Argymhelliad 17 – Bod yr Awdurdod Addysg yn cynnal trafodaethau gyda GwE yng nghyswllt cefnogaeth ar faterion penodol/unigryw i'r Sir

8. Casgliad

- 8.1** Roedd yn bleser gweld ymroddiad y tair ysgol i gyflwyno a datblygu addysg trwy gyfrwng y Gymraeg a siarad â rhai o'r staff, dysgwyr a llywodraethwyr. Mae'r adroddiad hwn wedi adnabod arferion da a hefyd pethau sy'n rhwystro datblygiadau. Rydym wedi gwneud argymhellion ar gyfer yr Awdurdod Addysg ac eraill ac rydym yn mawr obeithio y bydd yr argymhellion hyn o gymorth wrth gynllunio a gwireddu cynnydd yn y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ysgolion uwchradd Gwynedd.

CYDNABYDDIAETH

Mae aelodau'r ymchwiliad yn gwerthfawrogi'n fawr yr amser a roddwyd iddynt gan y rhai a gyfrannodd dystiolaeth yn ystod yr ymchwiliad. Cafwyd budd o'r trafodaethau a oedd yn dangos gweithrediad darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn yr ysgolion dan sylw. Yn benodol, hoffai aelodau'r Ymchwiliad Craffu ddiolch i'r canlynol wnaeth gyfrannu tystiolaeth a rhoi cefnogaeth werthfawr i'r ymchwiliad:

- Bethan Adams (Ymgynghorydd Craffu, Swyddog Arweiniol yr Ymchwiliad, Adran Cefnogaeth Gorfforaethol)
- Rhodri Jones (Swyddog Gwasanaethau Democratiaeth, Swyddog Cefnogol yr Ymchwiliad, Adran Cefnogaeth Gorfforaethol)
- Y Cynghorydd Beca Brown (Aelod Cabinet Addysg)
- Garem Jackson (Pennaeth Addysg)
- Debbie Anne Jones (Pennaeth Cynorthwyol: Gwasanaethau Corfforaethol, Adran Addysg)
- Rhys Meredydd Glyn (Pennaeth Cyfundrefn Addysg Drochi Gwynedd, Adran Addysg)
- Gwyn Tudur (Pennaeth Cynorthwyol: Uwchradd, Adran Addysg)
- Llywela Haf Owain (Uwch Ymgynghorydd Iaith a Chraffu, Adran Cefnogaeth Gorfforaethol)
- Bethan Emyr Jones (Pennaeth Ysgol Godre'r Berwyn)
- Delyth Humphreys (Pennaeth Chweched Dosbarth, Ysgol Godre'r Berwyn)
- Dysgwyr o flwyddyn 9 a 10 yn Ysgol Godre'r Berwyn
- Rhian Parry Jones (Pennaeth Ysgol Dyffryn Nantlle)
- Enid Price Huws (Pennaeth Cynorthwyol, Ysgol Dyffryn Nantlle)
- Huw Gwynne Evans (Dirprwy Bennaeth, Ysgol Dyffryn Nantlle)
- Prif Ddisgyblion, Disgyblion o'r Chweched Dosbarth ac aelodau o'r Fforwm Iaith, Ysgol Dyffryn Nantlle
- Sioned Jones, Elen Williams, Siân Edith a Siôn Owen (Staff/Llywodraethwyr sy'n rhieni, Ysgol Dyffryn Nantlle)
- Dewi Bowen (Pennaeth Ysgol Eifionydd)
- Catrin Elan Roberts (Cydlynydd Iaith a Llythrennedd, Ysgol Eifionydd)
- Cadeirydd ac Is-gadeirydd Fforwm Iaith, Ysgol Eifionydd
- Aelodau Cyngor Ysgol, Ysgol Eifionydd
- Dysgwyr a oedd wedi mynychu canolfan iaith, Ysgol Eifionydd

ATODIADAU

Atodiad 1 – Briff yr Ymchwiliad

Atodiad 2 – Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg Gwynedd 2022-32

Atodiad 3 – Polisi Iaith Enghreifftiol

Atodiad 4 – Data Cefndir Ysgolion yr Ymchwiliad 2023

Atodiad 5 – Data darpariaeth cyfrwng Gymraeg yr ysgolion

Atodiad 6 – Cwestiynau i'r Ysgolion